

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ФОРМУВАННЯ

Монографія

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет

**ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ
ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ФОРМУВАННЯ**

Монографія

За редакцією І. Г. Улюкаєвої

УДК 373.2.091.12:005.336.2

П 84

Рекомендовано до друку вченою радою
Бердянського державного педагогічного університету
(протокол № 7 від 25.02.2021 р.)

Рецензенти:

Беленька Г. В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної освіти Київського університету імені Б. Грінченка.

Дичківська І. М. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені Т. І. Поніманської Рівненського державного гуманітарного університету.

Тарарака Н. Г. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики технологій дошкільної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Авторський колектив:

Н. Григор'єва, І. Дичківська, О. Донченко, Т. Єськова, Л. Зайцева, О. Ілішова, Л. Казанцева, Н. Кот, Л. Мороз-Рекотова, А. Омеляненко, Ю. Семеняко, І. Улюкаєва.

П 84 Професійна компетентність фахівців дошкільної освіти: сучасні вектори формування : монографія / за ред. І. Г. Улюкаєвої. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2021. – 288 с.

ISBN 978-617-7879-99-1.

У монографії представлені результати науково-дослідної роботи колективу науковців кафедри дошкільної освіти Бердянського державного педагогічного університету, здійснених щодо шляхів розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Видання адресоване науковцям, здобувачам вищої освіти та викладачам закладів вищої педагогічної освіти, фахівцям у галузі дошкільної освіти.

УДК 373.2.091.12:005.336.2

ЗМІСТ

Передмова	5
Методологічні підходи щодо визначення вимог до сучасного фахівця дошкільної освіти Ілона ДИЧКІВСЬКА, Ірина УЛЮКАЄВА	6
Формування практичних умінь у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти Лариса ЗАЙЦЕВА	20
Розвиток теоретико-методичних засад навчання дітей дошкільного віку української мови в світлі сучасних освітніх концепцій Лариса КАЗАНЦЕВА	51
Професійно-комунікативна культура майбутніх фахівців дошкільної освіти як складник професіоналізму Леся МОРОЗ-РЕКОТОВА	107
Розвиток професійної креативності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти засобами арт-терапії Ольга ДОНЧЕНКО	142
Формування медіакомпетентності майбутніх вихователів в умовах нового державного стандарту дошкільної освіти Юлія СЕМЕНЯКО	173
Система вправ як засіб розвитку дискурсивного мовлення майбутніх вихователів Алла ОМЕЛЯНЕНКО	195

В умовах реформування дошкільної освіти відбуваються суттєві зміни в підходах, змісті, формах і методах організації освітньої діяльності. На сучасному етапі дошкільна освіта, як цілісна система, спрямована на забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних особливостей, на формування життєвої компетентності. У закладах дошкільної освіти (далі – ЗДО) це забезпечується в процесі спілкування дитини з вихователем як основною фігурою освітнього процесу.

Стандартом вищої освіти України галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка», спеціальності 012 «Дошкільна освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [8] визначено компетентності вихователя ЗДО, з-поміж яких зазначено здатність до міжособистісної взаємодії, що передбачає вміння здійснювати суб'єкт-суб'єктну взаємодію і розвивальне міжособистісне педагогічне спілкування з дітьми дошкільного віку та особистісно і соціально зорієнтоване спілкування з батьками.

У новому форматі організації спільної взаємодії вихователя з дітьми перший постає носієм культурних та моральних цінностей, зразків поведінки в суспільстві, способів кооперації засобами комунікації. Тому важливо, щоб вихователь мав сформовану систему цінностей, професійних компетентностей, загальну культуру, які повсякчас реалізовуватиме в професійній комунікації в умовах освітнього процесу дошкільного навчального закладу. Це актуалізує потребу цілеспрямованого формування професійно-комунікативної культури вихователів

ЗДО, яка має стати потужним засобом розвитку особистості дитини дошкільного віку та набуття нею життєвих компетентностей.

Концептуальні положення щодо вдосконалення та подальшого розвитку вищої педагогічної освіти закладено в сучасних нормативних документах, зокрема законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2019), «Про дошкільну освіту» (2017), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 (2013), Стандарті вищої освіти галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка», спеціальності 012 «Дошкільна освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (2019), Базовому компоненті дошкільної освіти України (2021).

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що впродовж останніх десятиріч проблему професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільного профілю розглянуто в працях Г. Беленької, А. Богущ, І. Дичківської, Л. Загородньої, Л. Кідіної, І. Княжевої, Т. Поніманської та інших. Зокрема вчені виділяють такі аспекти цієї підготовки: до роботи з дітьми дошкільного віку (О. Анісімова, В. Бутенко, О. Вашак, Г. Грама, Н. Давкуш, С. Дяченко, Л. Іщенко, Р. Кондратенко, Т. Котик, Л. Куземко, А. Курчатова, Т. Лесіна, І. Луценко, В. Ляпунова, Н. Миськова, О. Монке, С. Петренко, Л. Савченко, Т. Степанова, Н. Трофаїла, І. Трубник, О. Юрчук та інші); до роботи з батьками (Г. Борин, Т. Жаровцева, А. Залізник, Н. Ковалевська та інші).

Окремі питання підготовки майбутніх фахівців дошкільного профілю висвітлено в дисертаціях, а саме: формування професійної компетентності (Х. Шапаренко); формування професійної майстерності (Т. Швець); підготовка до інноваційної педагогічної діяльності (Л. Машкіна); увиразнення мовлення (Ю. Руденко); реалізація освітнього спілкування (дидактичний аспект) (О. Максимкіна); формування професійної (К. Коновалова, Ю. Смолянко) та риторичної (В. Тарасова) культури; психологічні особливості формування ціннісно-смислової сфери (С. Гусаківська); формування професійної спостережливості (Н. Цибуляк) та інші.

Вищезазначене зумовило необхідність дослідити сутність педагогічних, психологічних та комунікативних (соціальних) явищ, об'єднаних поняттям «професійно-комунікативна культура», визначити їх місце в процесі становлення особистості майбутніх фахівців дошкільної освіти, визначити умови формування професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО.

Аналіз нормативно-правової бази й, зокрема, стандарту вищої освіти України галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка», спеціальності 012 «Дошкільна освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (2019) [14], теорії та практики (Г. Беленька [1], А. Богуш [2], І. Дичківська [4], Л. Загородня [5], Л. Кідіна [8], І. Княжева [9], Ю. Смолянко [13] та інші) можна констатувати, що наразі найзатребуванішою постає здатність фахівця дошкільної освіти до міжособистісної взаємодії, особистісно зорієнтованого педагогічного спілкування з дітьми дошкільного віку, особистісно і соціально зорієнтованого спілкування з їхніми батьками. Зазначимо також, що проблема професійної педагогічної комунікації в межах культурологічного підходу постає однією з актуальних серед розвідок сучасної педагогічної науки (М. Вахницька, Н. Волкова, В. Галузяк, Л. Горобець, В. Гриньова, З. Єрмакова, Є. Ільїн, Т. Калюжна, К. Климова, М. Коваль, І. Мазаєва, О. Максимкіна, Г. Медведь, Н. Митрова, А. Омеляненко та інші). Цей процес дослідники розглядають у різних аспектах та наголошують на тому, що успіх педагогічної комунікації визначається особливостями особистості педагога.

Початком наукових розвідок стало вивчення джерельної бази щодо сутності основних понять – «культура» (В. Андреев, А. Арнольд, Е. Баллер, Ф. Бацевич, В. Бегінін, А. Вербицький, О. Газман, П. Гуревич, Ю. Давидов, В. Давидович, Ю. Жданов, Л. Іонін, М. Каган, В. Кан-Калік, К. Клакхон, А. Кребер, А. Моль, В. Розін, Л. Струганець, Е. Тайлор, К. Хоруженко та інші), «професійна культура» (О. Аніщенко, С. Арутюнов, Ю. Бромлей, С. Дружилов, І. Зарецька, І. Ісаєв, С. Ісаєнко, М. Каган, Н. Крилова, М. Лукашевич, А. Мудрик, В. Подмарков, В. Сластьонін, Г. Соколова та інші), «комунікативна культура»

(О. Гаврилюк, І. Тимченко, В. Садова та інші), «комунікативна компетентність» (Н. Ашиток, О. Бистрова, Л. Горобець, Н. Захлюпана, І. Кочан, М. Львов та інші).

Здійснена робота дала можливість визначити сутність поняття «професійно-комунікативна культура майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти» – інтегральне динамічне особистісне утворення, що охоплює світоглядну систему переконань, знань, цінностей, поглядів, етичних та естетичних норм; професійні комунікативні вміння, що базуються на знаннях про культуру, проектування, організацію та регулювання спілкування; особистісні риси, які забезпечують ефективність комунікації в професійній діяльності, пов'язаній зі здійсненням освітнього процесу в умовах закладу дошкільної освіти з урахуванням індивідуальних особливостей та потреб суб'єктів цього процесу.

Спираючись на дослідження проблеми формування комунікативної культури майбутніх фахівців (Н. Мітрова, А. Мудрик, Г. М'ясоїд, В. Садова, Л. Станкевич, О. Уваркіна, Ю. Ушачова, Ю. Юсеф та інших) та міжособистісного спілкування (Л. Заніна, В. Гриньова, С. Золотухіна, Ф. Хміль та інші), враховуючи специфіку професійної комунікації майбутніх вихователів ЗДО, здійснено наступний крок наукових пошуків – диференційовано низку взаємопов'язаних компонентів професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО: світоглядний, технологічний та особистісний. Так, світоглядний компонент передбачає наявність системи переконань, знань, цінностей, поглядів, етичних та естетичних норм, технологічний характеризується професійними комунікативними вміннями, а особистісний містить особистісні якості, які вбирають у себе психічні процеси, властивості, психологічні стани й зумовлюють індивідуально стабільну форму поведінки майбутніх вихователів ЗДО в професійній комунікації – особистісно зорієнтоване спілкування.

Схематично структуру професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО представлено на рис. 1.

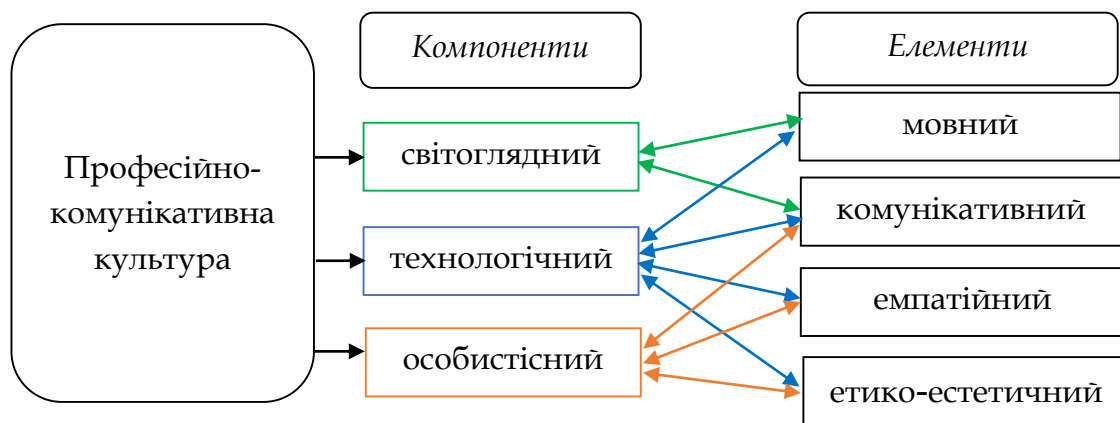

Рис. 1. Структура ПКК майбутніх вихователів ЗДО

Солідаризуючись із поглядами А. Курчатової, Т. Степанової, які під професійно-педагогічною діяльністю вихователя ЗДО розуміють такий «вид діяльності вихователя, специфіка якої полягає в психолого-педагогічному впливі на дітей з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей, запитів, інтересів, захоплень, духовного світу і водночас у цілеспрямованому управлінні процесом виховання і розвитку особистості» [15, с. 36], обов'язковими структурними елементами професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО виокремлюємо мовний, комунікативний, емпатійний та етико-естетичний. Схематично їх представлено на рис. 2.

Переконані, що означені елементи тісно взаємопов'язані між собою й інтегруються в структурні компоненти (рис. 1). Так, мовний та комунікативний елементи інтегруються в світоглядний компонент, комунікативний, емпатійний та етико-естетичний – в особистісний, натомість технологічний компонент містить усі елементи – мовний, комунікативний, емпатійний та етико-естетичний

Подальші кроки наукових розвідок полягали в підготовці та проведенні педагогічного експерименту. З цією метою розроблено систему виявлення рівня сформованості професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО відповідно до її компонентів.

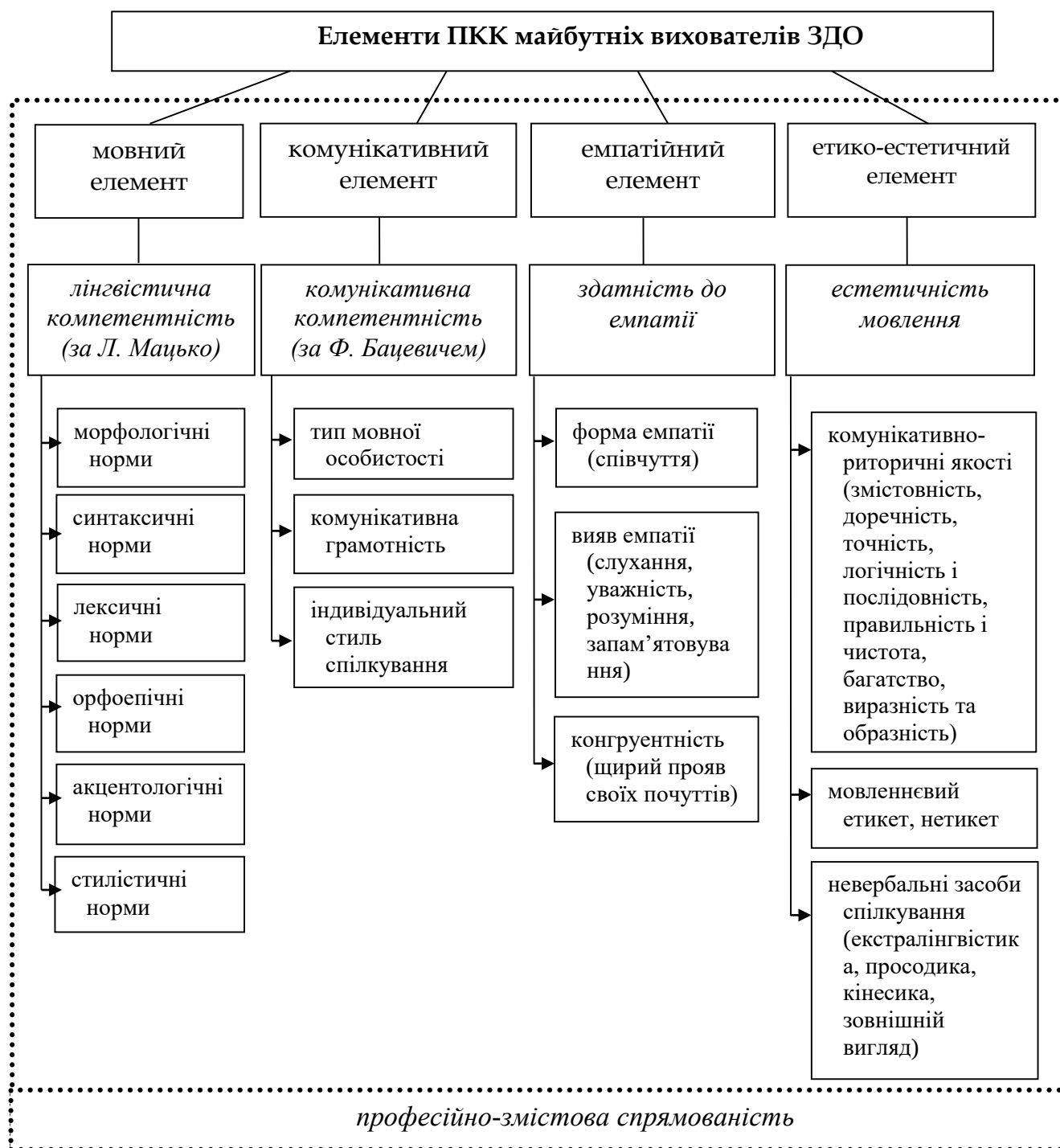

Рис. 2. Елементи ПКК майбутніх вихователів ЗДО

Основою розробленої системи постало вивчення досліджень з педагогіки (Г. Беленької, А. Богуш, Л. Кідіної, К. Коновалової, І. Луценко, В. Ляпунової, І. Мазаєвої, О. Максимкіної, Ю. Руденко, І. Сабатовської, Ю. Смолянко, В. Тарасової,

І. Тимченко, Т. Швець), психології (С. Гусаківської, Н. Цибуляк), лінгвістики (М. Вахницької, І. Дроздової, С. Зонтової, К. Климової, Л. Струганець).

Так, критеріями формування професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО визначено мотиваційний (внутрішня потреба в опануванні професійно-комунікативної культури; структура ціннісних орієнтацій особистості; професійна спрямованість особистості), когнітивний (розуміння сутності та значення професійно-комунікативної культури; усвідомлення впливу властивостей особистості на ефективність комунікації; володіння мовними нормами в професійній сфері), особистісний (комунікативна толерантність; самоконтроль у спілкуванні; прояв емпатії в професійній комунікації), діяльнісний (тип спілкування; естетика комунікації; стратегічна компетентність).

На основі визначених критеріїв і показників виокремлено рівні сформованості професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти – високий, достатній, середній, низький.

Важливим етапом дослідження став аналіз навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх вихователів ЗДО в розрізі дослідження.

Формування професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти має здійснюватися в межах нормативно-правового поля з урахуванням специфіки професії. Це поле складають Державні стандарти вищої педагогічної освіти, до яких входять освітньо-кваліфікаційні характеристики випускників (ОКХ), освітні програми (ОП) першого рівня вищої освіти.

У Державному стандарті вищої освіти за спеціальністю 012 Дошкільна освіта для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (затвердженого наказом МОН України від 21.11.2019 р. № 1456) серед спеціальних (фахових) компетентностей зокрема зазначено такі: КС-19 – здатність до комунікативної взаємодії з дітьми, батьками, колегами та КС-20 – здатність до самоосвіти, саморозвитку, до безперервності в освіті для постійного

поглиблення загальноосвітньої та фахової підготовки, перетворення набуття освіти в процес, який триває впродовж усього життя людини.

Ці фахові компетентності складають конкретні знання, уміння, комунікативні навички, автономія та відповідальність, а саме:

КС-19: *знання* особливостей комунікативної взаємодії, її спрямованості на перебудову відносин «людина – людина», «людина – ситуація», здатність до вибору адекватних мовних засобів і породження відповідного мовленнєвого висловлювання, *уміння* будувати різні види комунікативної взаємодії, застосовуючи необхідні немовні засоби та вирази мовленнєвого етикету, *комунікативні навички* – здатність взаємодіяти з дітьми, батьками, колегами, опираючись на різні функції комунікації (інформаційна, пізнавальна, експресивна, управлінська), вдало застосовувати мовленнєві вміння й навички в процесі міжкультурного спілкування з різними категоріями населення, *автономія та відповідальність* – брати на себе відповідальність управляти своєю поведінкою і впливати на інших людей в освітньо-виховній діяльності та в повсякденному житті, дотримуючись культури спілкування та мовленнєвого етикету.

КС-20: *знання* – розуміти людину як цінність сучасного суспільства, здатну до пошуку й освоєння нових знань, прийняття нестандартних рішень та активної професійної педагогічної діяльності, *уміння* підвищувати рівень підготовки та професійної компетентності, спрямовуючи їх на соціальний і культурний розвиток суспільства, самостійно працювати з літературними джерелами та засобами масової інформації, здійснюючи навчання впродовж життя, *комунікативні навички* – здатність до роботи з інтернет-ресурсами, до пошуку інформації в бібліотечних каталогах, використовуючи інформаційно-пошукову мову та користуючись бібліографічними покажчиками для здійснення замовлення, *автономія та відповідальність* – брати на себе відповідальність щодо впровадження в практичну діяльність здобутого нового

теоретичного і методичного матеріалу, ініціювати організацію і проведення нових форм методичної роботи з дітьми, батьками, колегами, сприяти підвищенню їхнього загальноосвітнього та педагогічного рівня, готовності до набуття освіти впродовж життя.

Аналіз освітніх програм в розрізі нашого дослідження, дає підстави констатувати, що нормативним змістом підготовки здобувачів вищої освіти передбачено такі результати навчання: здатність до особистісно-зорієнтованого педагогічного спілкування з дітьми дошкільного віку; здатність отримувати, аналізувати інформацію про індивідуальний розвиток дитини та визначати зміст, етапи індивідуально-диференційованого, особистісно-зорієнтованого підходу в освітньому процесі, здатність до рефлексії, самовдосконалення і підвищення рівня педагогічної майстерності.

Освітніми програмами передбачено й навчальні дисципліни, які мають забезпечувати ці компетентності. В кожному закладі вищої освіти цей перелік свій, однак чітко прослідковується логіка їх вибору – переважають методики дошкільної освіти, оскільки саме в змісті цих дисциплін можна розкрити особливості педагогічної взаємодії вихователя з дітьми.

Професійну комунікацію вихователя можна охарактеризувати за напрямками або сферами застосування, відповідно до яких використовують різні засоби акустичної системи мови. Перший напрям умовно відносимо до *дидактичного спрямування*, тобто освітнього, розвивального. Спрямування комунікації в цьому випадку полягає в озброєнні дітей новою інформацією, знаннями, поясненнями речей, явищ, ознак, закономірностей тощо. Мовлення вихователя в цих умовах матиме оповідну інтонацію, яка характеризується спокійною, рівною вимовою. В освітньому процесі таке мовлення застосовують під час проведення занять, дидактичних ігор, спостережень, бесід та інших спеціально організованих видів діяльності. І саме цей напрям реалізується в компонентах освітніх програм підготовки майбутніх вихователів ЗДО.

Другий напрям умовно виокремлюємо як *виховний*. Така комунікація спрямована на виховання особистості дитини, тому мовлення має емоційно-експресивне забарвлення, що передає суб'єктивну модальність вихователя і стає засобом впливу. У цьому випадку мовлення матиме одну або кілька з таких видів інтонації: спонукання, осуду, підтримки, попередження, настанови, подиву, прохання тощо. Для ефективності застосування професійного мовлення як виховного, педагог повинен вміти ідентифікувати стан дитини, підібрати адекватні ситуації вербальні та невербальні засоби комунікації, реалізувати їх з відповідним інтонаційним забарвленням. Вважаємо, що цьому напрямку компонентами освітніх програм підготовки майбутніх вихователів ЗДО приділено не достатньо уваги.

Враховуючи зазначене, можна виокремити низку вузькоспеціальних характеристик професійного мовлення вихователя з дітьми, і віднести до них деякі комунікативні вміння (таблиця 2).

Таблиця 2

**Вузькоспеціальні характеристики професійного
мовлення вихователя**

Комунікативні вміння	Мовлення вихователя
– враховувати особливості адресата-дошкільника (його самопочуття, психологічні (тип темпераменту, особливості характеру) та психічні особливості (сприймання, пам'яті, уваги, мислення та уяви), рівень мовленнєвого розвитку)	лагідне, підтримувальне, заспокійливе, переконливе, спокійне, тихе, експресивне, щире, довірливе
– за допомогою комунікативної діяльності персоніфікувати соціально-історичний досвід (тобто вміти визначати специфіку предмета спілкування на засадах принципів науковості, достовірності та доступності)	впевнене, тверде, середнього темпу, переконливе, оповідне
– здійснювати комунікативну діяльність в конкретному професійно значущому контексті (добирати відповідну ситуації спілкування стратегію й тактику)	підтримувальне, осудливе, заспокійливе, повчальне, настановче

Проте професійно-комунікативна культура вихователя закладу дошкільної освіти має прояв ще й у таких напрямках професійної комунікації, як спілкування з батьками вихованців та колегами. На основі власного практичного досвіду можемо стверджувати, що спілкування з батьками потребує від вихователя беззаперечного терпіння, витримки, компетентності та етики. Навчання майбутніх фахівців дошкільної освіти добирати необхідні тактики й засоби комунікації значно підвищать ефективність такої взаємодії в майбутній професійній діяльності.

Професійна комунікація вихователя з колегами та керівництвом закладу вимагає високої компетентності та культурного рівня особистості, як загального, так і професійного.

З огляду на вищезазначене, спираючись на визначену структуру ПКК, керуючись критеріями та показниками її сформованості, нами здійснено ґрунтовний аналіз навчальних планів підготовки бакалавра спеціальності 012 Дошкільна освіта педагогічних закладів вищої освіти України з метою визначення навчальних дисциплін, які є певним підґрунтям для формування професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в процесі фахової підготовки.

Найповніше та найглибше напрям професійної комунікації закладено в навчальних дисциплінах «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Дошкільна лінгводидактика, культура мовлення та виразне читання» та «Культура мовлення та виразне читання».

Здійснений глибокий аналіз змісту програм та навчально-методичного забезпечення до означених навчальних дисциплін дає підстави стверджувати, що їх вивчення в існуючому форматі не може слугувати підґрунтям для формування професійно-комунікативної культури. Розглянемо їх зміст детальніше.

Вивчення курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» здійснюється за Типовою програмою, затвердженою МОН України (наказ від 21 грудня 2009 року

№ 1150 зі змінами, від 29.03.10 року наказ № 259) [12] та має на меті підвищення рівня загальномовної підготовки, мовної грамотності, комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти, практичне оволодіння основами офіційно-ділового, наукового, розмовного стилів української мови, що має забезпечити професійне спілкування майбутнього фахівця на належному мовному рівні. Слід зауважити, що пропонована Типова програма призначена для закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців за всіма освітньо-кваліфікаційними рівнями (укладачі С. Шевчук, І. Клименко). Вивчення комплексів навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» педагогічних закладів вищої освіти, які призначені для спеціальності 012 Дошкільна освіта, дає підстави стверджувати, що їх розробники дотримуються як структури цієї типової програми, так і її змісту, передбачаючи різні форми аудиторної (лекційні, практичні заняття), самостійної та індивідуальної роботи зі здобувачами вищої освіти. Це можна пояснити спробою створення універсальної програми з узагальненим змістом, реалізація якої сприятиме досягненню поставленої розробниками мети на будь-якому напрямі здобуття вищої освіти. Проте слід зауважити, що зміст типової програми занадто узагальнений, тому зовсім не відтворює професійної спрямованості спілкування вихователя закладу дошкільної освіти. Не знаходимо такого відтворення і в похідних від неї програмах.

Укладачами типової програми передбачено три змістових модулі, два з яких становлять інтерес в розрізі нашого дослідження. На реалізацію програми авторами розроблено підручник [16], який забезпечує вивчення окреслених питань і слугує опертям для розробки робочих програм викладачам цієї навчальної дисципліни в різних педагогічних закладах вищої освіти України. Розглянемо детальніше зміст модулів, які нам цікаві з позиції практичної значущості для майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти та їх навчально-методичне забезпечення в підручниках і навчальних

посібниках, різних авторів та років видання, рекомендованих Міністерством освіти і науки України [3; 7; 16].

Змістовий модуль «Законодавчі та нормативно-стильові ознаки професійного спілкування» складається з трьох тем. На його вивчення відведено 22 години. Представимо теми, які, на нашу думку, постають основним фундаментом у формуванні професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО.

Перша тема розкриває поняття літературної мови, найістотніші ознаки літературної мови, професійне спілкування як функціональний різновид української літературної мови, мовну, мовленнєву, комунікативну професійну компетенцію, мовні норми. На її вивчення відведено 4 години (2 – лекційні заняття, 2 – самостійна робота). Друга тема розкриває основи культури української мови (комунікативні ознаки культури мовлення, комунікативну професіограму фахівця, мовний етикет). Всього на вивчення відведено 10 годин (2 – лекційні заняття, 6 – практичні, 2 – самостійна робота). Як бачимо, з відведених годин на практичні заняття, знання основ культури української мови авторами віднесено до важливих та необхідних компетентностей майбутнього фахівця.

Другий змістовий модуль «Професійна комунікація» складається з восьми тем, які містять теоретичні та практичні аспекти найуживаніших та найпоширеніших питань професійного спілкування. На його вивчення відведено 50 годин. На наш погляд, для майбутнього вихователя ЗДО практичну значущість мають перші чотири теми. Першу тему присвячено проблемам спілкування як інструмента професійної діяльності, і до вивчення рекомендовано питання, що розкривають основи професійного спілкування як процесу. До них віднесено такі: спілкування і комунікація; функції спілкування; види, типи і форми професійного спілкування; основні закони спілкування; стратегії спілкування; невербальні компоненти спілкування; гендерні аспекти спілкування; поняття ділового спілкування. Вивчення цих питань

забезпечить базову платформу для відпрацювання практичних навичок професійної комунікації майбутніх вихователів ЗДО на основі культурологічного та гуманістичного підходів. На вивчення теми відведено всього 4 години: 2 – на лекційні заняття та 2 – на самостійну роботу, що забезпечить теоретичне опанування зазначених питань. Вважаємо, що такі професійно значущі для майбутніх вихователів питання, як стратегії та невербальні компоненти спілкування потребують практичного відпрацювання (на вимогу компетентнісного підходу), а практичних занять, на жаль, не передбачено.

Друга тема містить питання, що розкривають мистецтво риторики та презентації. До вивчення пропонуються такі питання: поняття про ораторську (риторичну) компетенцію; публічний виступ як важливий засіб комунікації; мистецтво аргументації; техніка і тактика аргументування; мовні засоби переконування; комунікативні вимоги до мовної поведінки під час публічного виступу; види публічного мовлення; презентація як різновид публічного мовлення; типи презентацій; мовленнєві, стилістичні і комунікативні принципи презентації; культура сприймання публічного виступу; уміння ставити запитання, уміння слухати. Вивчення цих питань має певну цінність для майбутніх вихователів, оскільки окрім індивідуального спілкування з дітьми в освітньому процесі майбутній фахівець дошкільної освіти буде залучений у такі форми роботи, які вимагатимуть монологічного мовлення (батьківські збори, педагогічна рада, консультація, семінари тощо). Проте слід зауважити, що у порівнянні з діалогічним (щоденним) індивідуальним спілкуванням з дітьми та їх батьками, ці форми роботи є менш затребуваними, з огляду на частотність їх застосування (наприклад, батьківські збори – 2 рази на рік, консультація – 1 раз на місяць, педагогічна рада, семінар – 4 рази на рік, але вихователь може не виступати з доповіддю). На вивчення цієї теми відведено 10 годин (2 години – лекційних занять, 6 годин – практичних, 2 години – самостійна робота), й належної уваги приділено практичній діяльності, що забезпечить відпрацювання монологічного мовлення

майбутнього фахівця. Однак стосовно професійної діяльності майбутнього вихователя така увага до мистецтва риторики (публічного виступу) вбачається нами надмірною, позаяк професійна комунікація вихователя ЗДО будується засобами діалогу.

Третя тема зазначеного змістового модуля присвячена питанням культури усного фахового спілкування. Особливо цінними для майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти є вивчення таких питань: особливості усного спілкування; способи впливу на людей під час безпосереднього спілкування; індивідуальні та колективні форми фахового спілкування; функції та види бесід; етикет телефонної розмови. Позаяк питання стратегії поведінки під час ділової бесіди та співбесіди з роботодавцем не містять особливої професійної значущості. Примітним є той факт, що розробники програми для цієї теми не відводять години на лекції, натомість ними передбачено 6 годин практичних занять і 2 години самостійної роботи, всього – 8 годин.

Аналіз розкриття теми в підручнику [16, с. 211–235.], який покликаний забезпечити вироблення умінь і навичок взаємодії між співрозмовниками як однієї з дидактичної мети вивчення цієї теми, дає підстави стверджувати, що зміст теоретичного, практичного блоків та блоку індивідуальних проблемних завдань спрямований на вироблення у здобувачів вищої освіти практичних навичок проведення індивідуальних бесід, розмов по телефону, швидкого реагування на неочікувані запитання під час співбесіди, вміння впливати на людей під час безпосереднього спілкування.

Припускаємо, що такий розподіл годин та зміст навчально-методичного забезпечення спричиняє поверхове вивчення теми здобувачами вищої освіти, тоді як питання способів впливу на людей під час безпосереднього спілкування потребує детального роз'яснення, наведення прикладів реальних професійних ситуацій, відпрацювання навичок застосування способів такого впливу на практиці. Наявні посібники не містять прикладів з діяльності вихователів закладів дошкільної освіти,

що суттєво впливає на процес формування професійного мовлення майбутніх вихователів ЗДО.

Окрім того, в типовій програмі на самостійне вивчення винесено такі питання: комунікативні ознаки культури української мови; мовні засоби переконування; невербальні засоби спілкування; особливості нейролінгвістичного програмування; соціопсихолінгвістичний аспект культури мови. Якщо перші три питання здобувач вищої освіти, навчаючись на першому курсі, здатен засвоїти самостійно, то останні, без детального роз'яснення викладача, на нашу думку, будуть вивчені на рівні ознайомлення, що значно знизить якість оволодіння курсом.

Четверта тема містить інформацію щодо форм колективного обговорення професійних проблем. До цих питань віднесено такі: мистецтво перемовин; збори як форма прийняття колективного рішення; нарада; дискусія; «мозковий штурм» як евристична форма, що активізує креативний потенціал співрозмовників під час колективного обговорення проблеми; технології проведення «мозкового штурму». Слід зазначити, що вивчення пропонованих питань для майбутнього вихователя, на перший погляд, може стати певним підґрунтям для подальшої участі в методичній роботі закладу дошкільної освіти. Проте, здійснивши якісний аналіз змісту розкриття теми в навчально-методичному забезпеченні [16, с. 236–264.], дійшли висновку, що для майбутнього вихователя ЗДО вивчення цієї теми не несе суттєвої цінності, оскільки набуті в результаті вміння стосуються переважно управлінської діяльності. Варіант розгляду взаємодії вихователя з батьками як управлінця з підлеглими вважаємо недоречним, оскільки одним із основних постулатів дошкільної педагогіки зазначено партнерську взаємодію з родиною.

Подальші теми будуть цінними для майбутніх управлінців, оскільки вони спрямовані на вивчення ділових паперів як засобу писемної професійної комунікації, документації з кадрово-контрактних питань, довідково-інформаційних документів, етикету службового листування. Стосовно професійної

діяльності вихователя вони не становлять практичної значущості, оскільки до обов'язкової документації вихователя віднесено п'ять документів, за формування і зберігання яких він відповідає, а саме: план роботи, журнал обліку щоденного відвідування дітьми групи, книга відомостей про дітей та їхніх батьків, листок здоров'я дітей, картотека дидактичних ігор, методичних розробок (конспекти різних видів роботи з дітьми тощо).

Загалом, підручник забезпечує формування у здобувачів вищої освіти навичок професійного спілкування на граматичному, лексичному та стилістичному рівнях. Вивчення окреслених питань є необхідним та обумовлює переважно формування лінгвістичної компетентності особистості, яка входить до елементів професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО.

Навчально-методичним забезпеченням типової програми є також змістовний, практично наповнений та насичений різноманітними комунікативними вправами навчальний посібник «Українська мова за професійним спрямуванням» за редакцією С. Карамана, О. Копусь [7]. Формування у здобувачів вищої освіти мовнокомунікативних компетентностей є одним із завдань цього посібника. Його особливістю постає інтеграція мовної теорії, теорії з документознавства та наскрізної рубрики «Культура мовлення» у формуванні професійно зумовленого мовлення. Своєрідною особливістю змісту посібника постає поєднання імпліцитного та експліцитного видів професіоналізації, система проблемно-ситуативних завдань для формування мовнокомунікативної компетентності здобувачів вищої освіти.

Зміст посібника містить два параграфи, які стосуються професійного мовлення як такого. У параграфі 4 «Мова і мовлення. Мова і спілкування», як і в попередньому посібнику, подано визначення понять «мова», «мовлення», «спілкування», «мовленнєва ситуація», стисло зазначено типи спілкування, ролі, які виконують його учасники, стисло інформацію про наміри та тактику спілкування, причини комунікативних

невдач та види спілкування за способом взаємодії між його учасниками, про слухання та його роль у спілкуванні, етикет, як правила ввічливості. Однак інформації, поданої на сторінках посібника, недостатньо для оволодіння цією темою. Кожен із зазначених аспектів посідає важливе місце у професійній комунікації фахівця, зокрема вихователя закладу дошкільної освіти, тому потребує більш детального вивчення. Вважаємо, що здобувач вищої освіти з внутрішньою потребою у професійно-комунікативній культурі потребуватиме додаткових джерел для вивчення цієї теми.

У параграфі 5 «Культура мовлення. Основні вимоги до культури мовлення. Мовні норми. Мовний суржик» подано визначення поняття «культура мовлення», характеристики ознак культури мовлення (комунікативно-риторичних якостей), дуже стисло зазначено про важливість дотримання норм української мови, мовний стиль, недоречність мовного суржика. Проте зміст цього параграфа не дає ні розгорнутих прикладів прояву ознак культурного мовлення фахівця, ні мовленнєвих прикладів поданих мовних стилів. Практичні вправи до цих параграфів не відображають професійну спрямованість майбутньої професії вихователя ЗДО.

Зазначене навчально-методичне забезпечення [7; 16] має рекомендацію МОН України, в його змісті висвітлено основні закономірності фонетичної і граматичної систем української мови, проаналізовано відповідно до сучасних наукових принципів питання лексикології та фразеології, описано норми професійного мовлення, обґрунтовано правила ведення ділової документації у різних сферах діяльності, запропоновано завдання і вправи проблемно-наукового характеру. Проте у змісті відсутня спрямованість на професію педагога, а тим більше, вихователя закладу дошкільної освіти. Тож, використання цього навчально-методичного забезпечення не може повністю забезпечити формування професійно-комунікативної культури майбутнього вихователя ЗДО.

Якісний аналіз програм навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» різних педагогічних

закладів вищої освіти для спеціальності 012 Дошкільна освіта дає підстави констатувати, що вони є похідними Типової програми [12] (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк, 2015), Бердянський державний педагогічний університет (2017), Маріупольський державний університет (2016), Львівський національний університет імені Івана Франка (2017), з відповідною структурою та змістом, розподілом годин на аудиторну та самостійну роботу.

Проілюструємо на прикладі програми навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» Львівського національного університету імені Івана Франка (розробник асистент кафедри початкової та дошкільної освіти Л. Кобилецька, 2017) спрямована на формування вміння і навички досконалого володіння українською літературною мовою у професійній сфері, підвищення рівня комунікативної компетентності майбутніх фахівців-педагогів і реалізується у визначених завданнях. Професійна спрямованість прослідковується лише в змістовому модулі 4 «Спілкування як інструмент професійної діяльності», що містить чотири важливі для професійної комунікації вихователя ЗДО теми, які розкривають питання спілкування і комунікації, усного професійного мовлення, культури усного фахового спілкування та специфіку публічного мовлення. Тема «Культура усного фахового спілкування» не розкриває особливостей професійної комунікації вихователя ЗДО. Натомість до вивчення пропонуються такі питання: функції та види бесід (ділових, а не дидактичних), співбесіда з роботодавцем, етикет телефонної розмови.

Зміст практичних занять, запропонований викладачами кафедри української мови Бердянського державного педагогічного університету (2017) також не забезпечує професійного спрямування курсу для спеціальності 012 Дошкільна освіта. Наприклад, практичним заняттям № 3 «Особливості усного спілкування» передбачено вивчення таких питань:

1) способи впливу на людей під час безпосереднього спілкування, механізм мовленнєвого впливу, типи та принципи мовленнєвого впливу;

2) риторичний інструментарій (ефекти візуального іміджу, перших фраз, аргументації, квантового (порційного) викиду інформації, інтонації та паузи, художньої виразності, релаксації);

3) форми фахового спілкування;

4) стратегії поведінки під час ділової бесіди;

5) форми колективного обговорення професійної проблеми;

6) мистецтво перемовин у професійному спілкуванні;

7) «мозковий штурм» як форма колективного обговорення проблем у професійній діяльності.

Практичний блок заняття містить вісім завдань, які б, на нашу думку, мали сприяти практичному відпрацюванню теоретичних питань. Проте, перші два завдання передбачають ознайомлення з текстом «Характерні риси усної форми мовлення» та його обговорення. У тексті стисло подано тлумачення терміну «усне мовлення», розкрито необхідні умови для виникнення спілкування, розкрито прояви надлишкової інформації, наявність готових синтаксичних конструкцій та типових мовних зворотів. У третьому завданні пропонується знайти помилки та відредагувати п'ять речень. Зміст речень не можна віднести до професійного спрямування фахівця дошкільної освіти, бо містить завдання на міжмовну інтерференцію («Карпати вище кримських гір», «Звіт відправлен на адресу головного підприємства», «Самою характерною особливістю усного мовлення є наявність як мінімум двох співрозмовників» тощо). У четвертому завданні пропонується перекласти фрагмент тексту українською з російської «Геология и магматизм докембрия Украинского щита». Шосте завдання передбачає тезове ознайомлення з темою «Етикет усного професійного спілкування» в теоретичному аспекті.

Очевидно, що зміст завдань не забезпечує професійної спрямованості дисципліни для спеціальності 012 Дошкільна освіта.

Слід зауважити, що деякі програми навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» за структурою відповідають типовій програмі, проте за змістом майже ідентичні до програми навчальної дисципліни «Сучасна українська мова» (Маріупольський державний університет (2016), а деякі частково відрізняються своїм змістом від типової програми (Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського (2017)).

Наприклад, навчально-методичний комплекс навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (розробник докт. філософії в галузі гуманітарних наук, доцент кафедри початкової освіти О. Казанжи, 2017) розроблений для спеціальностей 013 Початкова освіта та 012 Дошкільна освіта. Автором визначено предмет вивчення курсу, до якого відносить ділові папери та ділову комунікацію. Завдання та зміст окреслюють професійну комунікацію вчителя початкової школи. Припускаємо, що розробник комплексу не вважає важливим диференціювати професії вихователя ЗДО та вчителя початкової школи, тому й не конкретизує у змісті специфіки комунікації фахівця першої ланки освіти.

На основі аналізу навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» можемо зробити висновок, що вивчення цієї дисципліни може забезпечити мовний елемент професійно-комунікативної культури майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти й частково – етико-естетичний (етика спілкування).

Ще одна навчальна дисципліна з навчального плану підготовки бакалаврів спеціальності 012 Дошкільна освіта, яка є дотичною до формування професійно-комунікативної

культури майбутніх вихователів – «Культура мовлення та виразне читання».

Здійснений глибокий аналіз змісту навчально-методичного забезпечення цієї навчальної дисципліни дає підстави зазначити наступне: із відведених 3 кредитів на вивчення цієї дисципліни переважна більшість розробників питань культури мовлення відводять 1 кредит, розподіляючи години на вивчення таким чином: до 6 годин лекційних занять, від 12 до 22 годин самостійної роботи, і лише близько 10 годин практичних (семінарських) занять. Такий розподіл в умовах кредитно-трансферної системи навчання можна вважати доцільним, оскільки на самостійне вивчення відводиться від 40% до 60% часу. Проте, слід враховувати мотивованість здобувачів вищої освіти до самостійної роботи. Маємо констатувати, що змістове наповнення різних навчальних дисциплін повторюється (наприклад зміст дисциплін «Сучасна українська мова», «Українська мова (за професійним спрямуванням)» та «Культура мовлення та виразне читання»), що сприяє швидкій втраті здобувачем інтересу до навчання, а це призведе до гальмування професійного зростання. Таких висновків дійшли в ході порівняльного аналізу змісту зазначених навчальних дисциплін.

Змістове наповнення дисципліни «Культура мовлення та виразне читання» розробниками програм та навчально-методичного забезпечення здійснено з позицій авторського бачення, через це серед них відсутнє єдине бачення змісту. Припускаємо, що кожен розробник керується кількістю кредитів та аудиторних годин, відведених на її вивчення, запитами регіону, власним баченням.

У навчально-методичному забезпеченні прослідковується тенденція повторення або закріплення теоретичних питань, які передбачені дисципліною «Сучасна українська мова» (Рівне, 2016; Київ, 2014; Львів, 2017), вивчення теоретичних аспектів культури мовлення зведено до трьох основних питань – культура мовлення як навчальна дисципліна, комунікативні ознаки культури мовлення та мовленнєва етика (Кременець,

2016; Глухів, 2017; Ніжин, 2012; Київ, 2014; Миколаїв, 2017; Рівне, 2016). У деяких програмах та навчальних посібниках зміст розширено питаннями: мова і мовлення, мовна норма як канон мовлення, культура професійної комунікації, шляхи формування культури мовлення педагога, тональності спілкування (Львів, 2017); місце, значення культури мовлення в професійній діяльності педагога, основні причини недостатнього рівня культури мовлення, функції мовлення (Ніжин, 2012); мовленнєве спілкування як діяльність, культура спілкування, специфічні особливості та функції педагогічного спілкування, саморозвиток культури мовлення (Бердянськ, 2015).

Пояснення такого різнобічного бачення змісту цієї навчальної дисципліни знаходимо у визначенні розробниками її предмету та мети. Припускаємо, що фах розробника навчально-методичного забезпечення впливає на змістове наповнення дисципліни.

Констатуємо той факт, що за відсутності вузько спрямованого методичного забезпечення з цієї дисципліни для спеціальності 012 Дошкільна освіта, укладачі та розробники курсів переважно послуговуються матеріалами, які в переважній своїй більшості розкривають особливості педагогічного спілкування вчителя та учня під час уроку. Це в загальних рисах може торкатися змісту та особливостей професійної комунікації вихователя ЗДО, проте в практичному аспекті не відповідає змісту фахових компетентностей фахівця дошкільної освіти.

Отже, відсутність виразної орієнтації змісту та практичного матеріалу означених дисциплін на специфіку професійної діяльності фахівця дошкільної освіти значно зменшує їхні потенційні можливості у формуванні професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО. Наявна база навчально-методичного забезпечення може забезпечити формування окремих складників професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО. Так, їх вивчення забезпечить теоретико-практичну основу формування мовного (лінгвальна компетенція) та частково етико-естетичного (етика

мовленнєвого спілкування) елементів. Проте поза їх увагою залишаються комунікативний, емпатійний елементи та етико-естетичний у повному обсязі свого потенціалу.

Розроблена модель формування професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО (рис. 3) повністю враховує все вищезазначене й складається з трьох блоків: концептуального, змістово-процесуального та оцінного.

У концептуальному блоці моделі висвітлено завдання процесу професійної підготовки (формування в майбутніх вихователів системи переконань, знань, цінностей, поглядів, етичних та естетичних норм; формування професійних комунікативних умінь, які базуються на знаннях про культуру спілкування і професійні комунікативні вміння; формування особистісних якостей, які вбирають у себе психічні процеси, властивості, психологічні стани й зумовлюють індивідуально стабільну форму поведінки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у професійній комунікації – особистісно зорієнтоване спілкування), наукові підходи (аксіологічний, акмеологічний та компетентнісний) та принципи (гуманістичної спрямованості, суб'єктності, діяльнісної спрямованості), які відбивають загальну концепцію дослідження – формування професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти як потужного засобу розвитку особистості дитини дошкільного віку.

Змістово-процесуальний блок включає три етапи процесу формування професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (когнітивно-збагачувальний, змістово-перетворювальний, діяльнісний), які реалізуються за рахунок оновлення змісту навчальних дисциплін («Культура мовлення та виразне читання», «Психологія дитяча», «Педагогіка дошкільна», «Дошкільна лінгводидактика», «Педагогічна майстерність»), виробничої практики, використання навчально-методичного забезпечення дисципліни вільного вибору студентами «Професійно-комунікативна культура вихователя закладу дошкільної освіти», а також застосування низки форм організації освітнього процесу

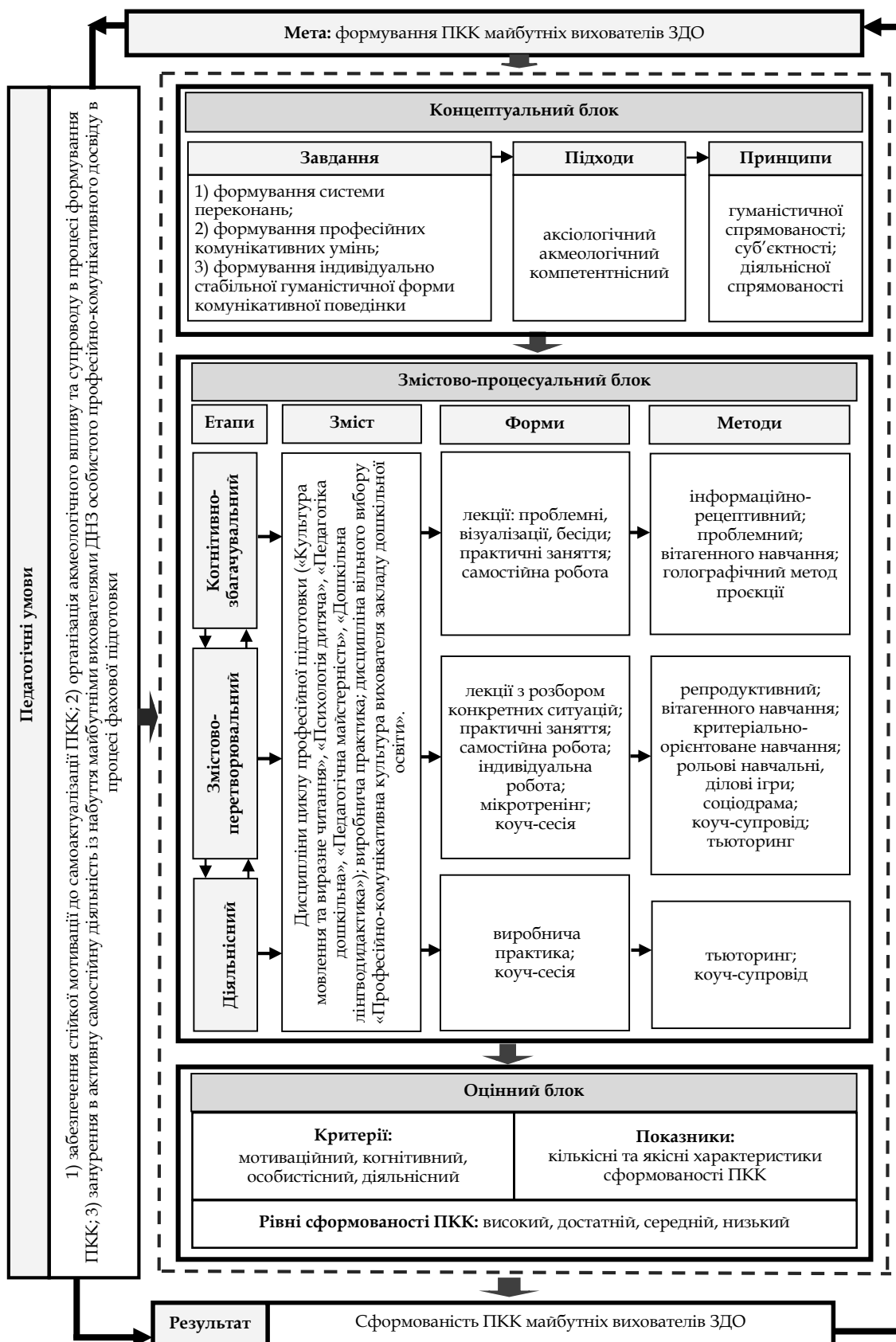

Рис. 3. Модель формування ПКК майбутніх вихователів ЗДО

(лекції (проблемні, візуалізації, бесіди, з розбором конкретних ситуацій), практичні заняття, самотійна робота, індивідуальна робота, виробнича практика, мікротренінг, коуч-сесія), методів (інформаційно-рецептивний, проблемний, вітагенного навчання, голографічний метод проєкції, репродуктивний, критеріально-орієнтованого навчання, рольові навчальні та ділові ігри, соціодрама, коуч-супровід, тьюторинг) формування професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО.

Оцінний блок відображає критерії (мотиваційний, когнітивний, особистісний, діяльнісний), показники і рівні (високий, достатній, середній, низький) сформованості професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Пропонована модель формування професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО реалізується за певних педагогічних умов, якими визначено такі: забезпечення стійкої мотивації до самоактуалізації професійно-комунікативної культури; організація акмеологічного впливу та супроводу в процесі формування професійно-комунікативної культури; занурення в активну самотійну діяльність із набуття майбутніми вихователями особистого професійно-комунікативного досвіду в процесі фахової підготовки.

Послугуючись висновками О. Луценко щодо впливу зовнішньої і внутрішньої мотивації на поведінку і психічні процеси (найбільш позитивно впливає як на пізнавальні процеси, так і на особистість загалом внутрішня мотивація [10, с. 73]), схилиємося до думки, що в процесі формування професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО внутрішня мотивація до процесу самоактуалізації професійно-комунікативної культури майбутніми фахівцями ДО відіграє першочергову роль. Внутрішні мотиви змістовно пов'язані з процесом і результатами діяльності. Ця мотивація закладена в самому процесі, коли діяльність має самотійну цінність, надає безпосереднього задоволення. Вважаємо, що в основі прагнення діяти (самоактуалізація професійно-

комунікативної культури) лежить потреба в самодетермінації, компетентності, взаємозв'язку з іншими людьми.

Переконані, що професійно-комунікативна культура – це одна з форм творчої самореалізації майбутніх вихователів ЗДО (згідно з моделлю Дж. П. Гілфорда [17]). Успішне її формування відбуватиметься за наявності самоорганізації особистості. Тобто майбутні вихователі ЗДО самі, свідомо прагнутимуть до пізнання, розвитку стійких інтересів, потреб та цінностей, а на їх основі випрацьовуватимуть різні форми та стилі спілкування в майбутній професійній діяльності. Адже спілкування вчаться в самому спілкуванні, де професійно-комунікативна культура, як система особистісних проявів удосконалюється лише у взаємодії з іншими комунікантами.

Під стійкою мотивацією до самоактуалізації професійно-комунікативної культури розуміємо наступне: усвідомлення здобувачами значення професійно-комунікативної культури в самореалізації; стійке прагнення підвищувати власну професійно-комунікативну культуру; прагнення зрозуміти співрозмовника незалежно від віку, рефлексія. Виходячи з цього, засобами забезпечення стійкої мотивації вбачаємо доступ до навчально-методичного забезпечення (з використанням освітнього сервісу Google Classroom); застосування викладачами акмеологічного та компетентнісного підходів; демонстрацію гуманістичної спрямованості професійної комунікації з усіма учасниками освітнього процесу ЗДО (як в умовах аудиторних занять, так і під час проходження виробничої практики); аналіз зразків професійної комунікації (з використанням серії відеофрагментів), вправляння у застосуванні натхненного стилю спілкування, опанування ненасильницького методу спілкування (ННС).

Організацію акмеологічного впливу та супроводу в процесі формування ПКК як другу педагогічну умову визначено з позицій акмеологічного підходу. З його позицій об'єктом вивчення постає людина в динаміці свого саморозвитку, самовдосконалення, а предметом – закономірності

самореалізації творчих потенціалів на шляху до вищих рівнів продуктивності та професіоналізму [6].

У контексті акмеологічного підходу А. Маркова визначає ознаки суб'єктності у вигляді певних «параметрів активності» людини [11], які охоплюють рух до «акме».

У процесі формування професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО передбачаємо спонукання до самореалізації. Цей процес пов'язаний з професійною самосвідомістю (усвідомленням й оцінкою особистістю своїх дій та їхніх результатів, думок, почуттів, моральних стереотипів й інтересів, ідеалів і мотивів поведінки, ідентифікацією з професією, співвіднесенням себе з професійним еталоном, цілісною самооцінкою себе в життєдіяльності), тож затребуваною вбачаємо роль викладача як тьютора.

Під організацією акмеологічного впливу та супроводу в процесі формування професійно-комунікативної культури розуміємо таке: забезпечення освітнього процесу навчально-методичним ресурсом (теоретичний та практичний складники); інтенсивну залученість здобувачів у комунікативну діяльність; надання механізмів самоконтролю, самокорекції; тьюторинг; підтримку самоосвітньої діяльності здобувачів; організацію коуч-супроводу в процесі самоактуалізації професійно-комунікативної культури, спрямованого на забезпечення зворотного зв'язку, заохочення наполегливості, прагнення до самоосвіти

Третя педагогічна умова – занурення в активну самотійну діяльність із набуття майбутніми вихователями ЗДО особистого професійно-комунікативного досвіду в процесі фахової підготовки – визначено з позицій компетентнісного підходу, який узагальнює характеристики здатності майбутніх фахівців ефективно діяти за межами навчальної ситуації, природно поєднує ідеї загальнопрофесійного та особистісного розвитку. Під набуттям особистого професійно-комунікативного досвіду в процесі фахової підготовки розуміємо вправляння в застосуванні набутих знань про форми (вербальна, невербальна, письмова) комунікативних технік в умовах аудиторної взаємодії

та виробничої практики. В умовах аудиторної взаємодії передбачено застосування мікротренінгів, спрямованих на формування комунікативних умінь; тьюторингу. У ході виробничої практики – тьюторинг, коучинг (коуч-сесії).

Реалізація визначених педагогічних умов зумовлює підвищення рівнів сформованості ПКК майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Вивчення рівнів сформованості професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО під час констатувального експерименту здійснювали за показниками визначених критеріїв із застосуванням діагностувального інструментарію, а саме: авторського опитувальника «Моя професійно-комунікативна культура», стандартизованих тестів («Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (С. Бубнової), «Структура спрямованості педагога» (В. Семиченко), «Поведінкові ознаки комунікативної толерантності» (В. Бойко), «Оцінка самоконтролю в спілкуванні» (М. Снайдера)).

Узагальнені результати констатувального етапу дослідження виявили загалом недостатній рівень сформованості досліджуваного явища. Так, високий рівень не виявлено, достатній рівень виявлено у 2,1 % здобувачів експериментальної групи і 2,8 % – контрольної групи, середній рівень – у 80,1 % респондентів експериментальної та 78,9 % – контрольної групи, низький рівень засвідчено у 17,8 % здобувачів експериментальної та 18,3 % – контрольної групи. Більшість здобувачів – із середнім рівнем сформованості професійно-комунікативної культури – засвідчили ідеалістичну спрямованість особистості; структуру їхніх ціннісних орієнтацій складають кохання, високий соціальний статус і управління людьми, соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві; бажання подібатися суб'єктові взаємодії як стимул до оволодіння професійно-комунікативної культури; ототожнення професійно-комунікативної культури з культурою мовлення, професійним, педагогічним спілкуванням, значення якого вбачали в дотриманні

встановлених норм та правил спілкування; вживання професійної термінології з порушенням норм української мови; вибірккову (ґрунтується на особистій симпатії) комунікативну толерантність; надмірна відвертість та нестриманість у своїх емоційних проявах у спілкуванні; неконгруентність; здатність до адекватного визначення типових емоційних станів дитини, найвідоміших комплексів невербальних засобів спілкування дорослої людини; менторський (повчальний) стиль спілкування; вживання атавістичних звуків, суржика; надання переваги організаційній стратегії в педагогічному дискурсі з відповідними тактиками.

Формування професійно-комунікативної культури майбутніх фахівців дошкільної освіти передбачало такі етапи: когнітивно-збагачувальний, змістово-перетворювальний, діяльнісний. Кожен з етапів був зумовлений формуванням у майбутніх вихователів ЗДО окремих компонентів професійно-комунікативної культури. Так, когнітивно-збагачувальний етап спрямовано на формування світоглядного компонента професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО в процесі організованої суб'єкт-суб'єктної взаємодії, шляхом збагачення інтегративною системою знань, переконань, поглядів майбутніх вихователів ЗДО, яка охоплювала аксіологічний, психологічний, педагогічний, лінгвістичний аспекти професійної комунікації. Для цього до змісту професійної підготовки майбутніх вихователів ЗДО включено, крім традиційних, проблемні лекції, лекції-візуалізації, лекції-бесіди; інтерактивні методи навчання. У ході практичних занять було застосовано методи вітагенного навчання та голографічної проєкції. Підготовка до заняття передбачала теоретичне збагачення з теми, що поставало вітагенною проєкцією (інформацією), притча була додатковим джерелом інформації, тобто голографічною проєкцією, а теоретичний блок практичного заняття, який передбачав визначення основних теоретичних положень теми, – стереопроєкцією. Така організація освітнього процесу забезпечила перехід вітагенної інформації (досвіду життя) у вітагенний (життєвий) досвід.

Результативність цього етапу зумовлювала реалізація педагогічної умови із забезпечення стійкої мотивації до самоактуалізації професійно-комунікативної культури.

Змістово-перетворювальний етап спрямовували на формування технологічного компонента професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО, а саме: здатності до застосування доцільних та ефективних комунікативних засобів і тактик у професійній комунікації (лінгвістична компетентність: дотримання мовних норм; комунікативна компетентність: формування знань законів, правил і засобів ефективної комунікації, навички планування, організації та керівництва комунікативним актом, забезпечення зворотного зв'язку; застосування доцільних комунікативних технік, стратегій та тактик особистісно зорієнтованого спілкування, індивідуального стилю; здатність до емпатії: формування навичок вербальної та невербальної емпатії; доречної форми співчуття, конгруентності; естетичність мовлення: розширення знання формул мовленнєвого етикету, нетикету; формування комунікативно-риторичних якостей, навичок застосування тропів, використання невербальних засобів комунікації).

Цей процес забезпечували шляхом реалізації засад вітагенного навчання з використанням різних форм організації освітнього процесу (лекції з аналізом комунікативних ситуацій, практичні заняття, самостійна робота, індивідуальна робота, мікротренінги, коуч-сесії), методів навчання (критеріально-орієнтованого навчання, рольові та ділові ігри, соціодрама), реалізації системи професійно зорієнтованих комунікативних мікротренінгів та дисципліни вільного вибору студентами «Професійно-комунікативна культура майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти».

Діяльнісний етап спрямовано на формування особистісного компонента професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО. Цей етап включав виробничу практику в ЗДО, що дозволило здобувачам застосовувати опановані теоретико-практичні комунікативні знання та вміння в реальному

освітньому процесі ЗДО. Для цього використовували коуч-супровід та тьюторинг під час проведення коуч-сесій та мікротренінгів.

Ведення майбутніми вихователями ЗДО «Щоденника самоактуалізації професійно-комунікативної культури» та обговорення його змісту в ході коуч-сесій сприяло рефлексивно-аналітичній діяльності здобувачів, яка скеровувала вектор їхнього саморуху.

Результативність змістово-перетворювального та діяльнісного етапів забезпечувала реалізація сукупності таких педагогічних умов: організація акмеологічного впливу та супроводу в процесі формування професійно-комунікативної культури; занурення в активну самостійну діяльність із набуття майбутніми вихователями особистого професійно-комунікативного досвіду в процесі фахової підготовки.

Аналіз результатів формувального етапу експерименту засвідчив позитивну динаміку рівнів сформованості професійно-комунікативної культури майбутніх фахівців дошкільної освіти: в експериментальній групі – 43,8 %, тоді як у контрольній – лише 10,6 %. Підтвердженням позитивної динаміки стало зменшення кількості здобувачів з низьким (на 17,8 %) та середнім (на 26,0 %) рівнями сформованості професійно-комунікативної культури в експериментальній групі, тоді як у контрольній групі зменшення низького рівня спостерігали лише на 10,6 %, а середнього – на 4,9 %. Відповідно збільшилася кількість здобувачів з високим й достатнім рівнем в експериментальній групі на 2,7 % та 41,1 % відповідно порівняно зі збільшенням лише достатнього рівня в контрольній групі на 5,7 %, що підтверджено використанням методів математичної статистики, зокрема із застосуванням φ^* – критерію Фішера (кутове перетворення) в комбінації з λ – критерієм Колмогорова-Смірнова (таблиця 3).

**Динаміка рівнів сформованості ПКК майбутніх вихователів
ЗДО в КГ та ЕГ, % (узагальнені дані)**

Рівні	На констатувальному етапі		На прикінцевому етапі		Динаміка	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	0,0	0,0	0,0	2,7	-	2,7↑
Достатній	2,8	2,1	8,5	43,2	5,7↑	41,1↑
Середній	78,9	80,1	83,8	54,1	4,9↑	26,0↓
Низький	18,3	17,8	7,7	0,0	10,6↓	17,8↓

Результати кореляційного аналізу засвідчили помірний зв'язок мотиваційного з когнітивним критерієм ($r = 0,403$), когнітивного з особистісним ($r = 0,369$) й особистісного з діяльнісним ($r = 0,343$) в експериментальній групі та особистісного з діяльнісним критерієм ($r = 0,366$) у контрольній групі на прикінцевому етапі дослідження. Отримані результати продемонстрували вищі показники в експериментальній групі, що переконливо свідчить про ефективність розробленої моделі формування професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти – рис. 4.

Отже, за всіма параметрами відбулися статистично достовірні зміни в усіх рівнях сформованості професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО, що дає підставу зробити висновок про ефективність розробленої моделі формування професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО та можливість її подальшого впровадження в закладах вищої освіти. Запропонована модель може доповнюватись та оновлюватись залежно від запитів та вимог професійної підготовки майбутніх фахівців ДО, отриманих результатів реалізації моделі. Взаємозалежність та взаємодоповнюваність компонентів моделі (когнітивно-збагачувального, змістово-процесуального, оцінного блоків) забезпечують системність формування професійно-

комунікативної культури майбутніх вихователів ЗДО з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності

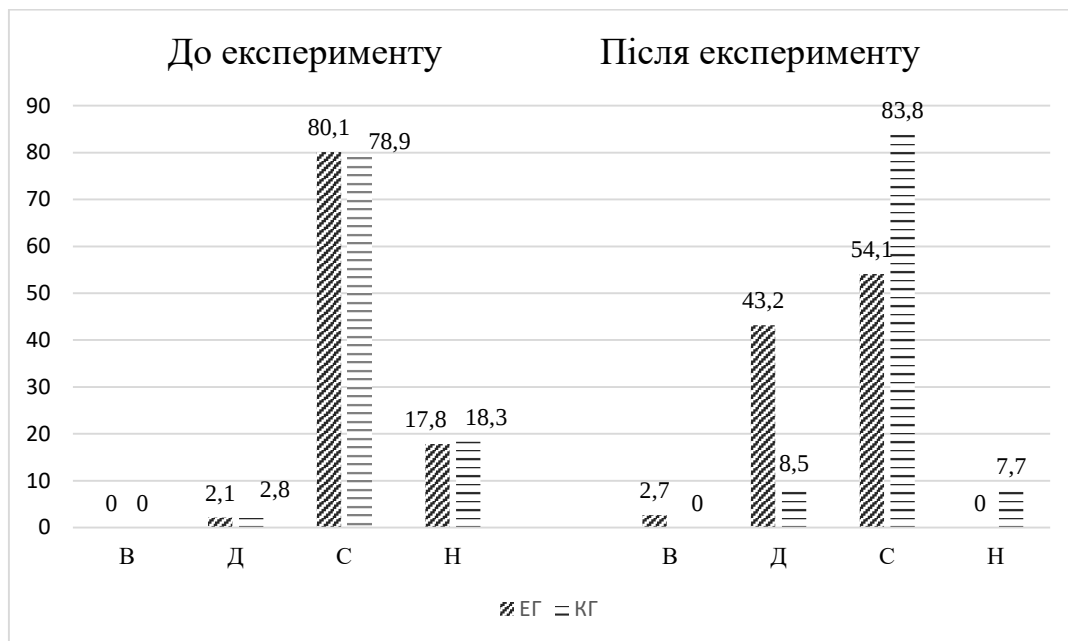

Рис. 4. Динаміка рівнів сформованості ПКК майбутніх вихователів ЗДО на констатувальному та прикінцевому етапах дослідження

Список використаних джерел

1. Беленька Г. В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання : монографія. Київ : Світлич, 2006. 304 с.
2. Богуш А. М. Комунікативно-мовленнєвий супровід професійно спрямованого мовлення майбутніх фахівців дошкільної освіти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. Острог, 2014. Вип. 29. С. 73–76.
3. Галузинська Л. І., Наусенко Н. В., Колосюк В. О. Українська мова (за професійним спрямуванням): навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 430 с.
4. Дичківська І. М. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів до інноваційної педагогічної діяльності : автореф. дис. ... д-ра пед наук : 13.00.04. Харків, 2018. 42 с.
5. Загородня Л. П., Тітаренко С. А. Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2010. 319 с.
6. Ильин В. В., Пожарский С. Д. Философия и акмеология. Санкт-Петербург : Политехника, 2003. 395 с.
7. Караман С. О., Копусь О. А., Тихоша В. І., Караман О. В. Українська мова за професійним спрямуванням: навч. посіб. Київ: Літера ЛТД, 2013. 544 с.

8. Кідіна Л. М. Формування професійної компетентності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі педагогічної практики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Слов'янськ, 2012. 257 с.
9. Княжева І. А. Стан сформованості методичної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського* : Серія : Педагогіка. 2019. Вип. 1(126). С. 88–93.
10. Луценко О. В. Мотивація як основа свідомого ставлення здобувачів вищої освіти до навчальної діяльності. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка* : Педагогічні науки. 2016. Вип. 2 (84). С. 71–77.
11. Маркова А. К. Психология профессионализма. Москва : Знание, 1996. 312 с.
12. Програма курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)». URL: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/6122/. (дата звернення: 10.07.2017).
13. Смолянко Ю. М. Формування професійної культури майбутніх фахівців дошкільної освіти у процесі магістерської підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Чернівці, 2018. 285 с.
14. Стандарт вищої освіти України за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / під. кер. А. М. Богущ. Київ, 2019. 20 с. URL: [https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni %20standarty/2019/11/22/2019-11-22-012doshkilna-B.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/22/2019-11-22-012doshkilna-B.pdf) (дата звернення: 23.12.2019).
15. Степанова Т. М., Курчатова А. В. Підготовка майбутніх вихователів до виховання шанобливого ставлення до батька в дітей старшого дошкільного віку : монографія. Київ : «Слово», 2016. 288 с.
16. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням: підручник. Вид 4-те, виправ. і доповнен. Київ: Алерта, 2014. 696 с.
17. Guilford J. P. 1967. The Nature of Human Intelligence. McGraw-Hill Education. URL: <https://www.instructionaldesign.org/theories/intellect/>. (дата звернення: 25.01.2018).